

ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΠΟΔΟΜΟΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ: ΜΙΑ ΔΟΜΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ

Γιώργος Βουρνάς*

1. Εισαγωγή

Το άρθρο αυτό θα προσπαθήσει να προσφέρει μια εισαγωγική παρουσίαση των κύριων σημείων των μεταμοντερνικών θεωριών και αναλύσεων και των επιπτώσεών τους στην κοινωνική θεωρία. Γενικά, η βιβλιογραφία στο θέμα έχει βασιστεί στη διχοτομική κατάταξη των μεταμοντερνικών θεωριών έναντι του μοντερνισμού. Ο μεταμοντερνισμός (postmodernism) ταυτίζεται με την αντιθετικότητα στις φιλοσοφικές αρχές του Διαφωτισμού και τη σύγχρονη φιλοσοφία. Ένας ακριβής ορισμός του τι είναι “μεταμοντερνισμός” είναι δύσκολο να δοθεί, εφόσον αποτελεί όχι τόσο μια συγκροτημένη κοινωνική θεωρία, όσο ένα πολύπλοκο σύμπλεγμα ιδεών, θεωριών και φιλοσοφικών αρχών αντίθετων στις αρχές του εσσηντισμού (essentialism), της παγκοσμιότητας (universalism) και του ρεαλισμού (Audi, 1996). Η διχοτόμηση αυτή δημιουργεί απλουστευτικές γενικεύσεις για τις θεωρητικές κατευθύνσεις, ομοιότητες και διαφορές τόσο του μεταμοντερνισμού όσο και του μοντερνισμού (Taylor, 1998; Taylor-Gooby, 1997). Πράγματι, η διχοτομική προσέγγιση των θεωριών αυτών ξενά ότι ο μοντερνισμός εμπεριέχει φιλοσοφικές και πολιτικο-ιδεολογικές θεωρίες τόσο αντίθετες όσο ο νεο-φιλελευθερισμός και ο Μαρξισμός. Επιπλέον, ακόμα και παραπλήσιες αναλύσεις, για παράδειγμα στρακτουραλιστικές αναλύσεις, εμφανίζουν διαφορετικούς βαθμούς αποδοχής και χρήσης όρων όπως, για παράδειγμα, ο εσσηντισμός και η παγκοσμιότητα (δες, για παράδειγμα, McLennan, 1995(a), 1995(b), 1996; Evans, 1997; Sayer, 1997). Με τον ίδιο τρόπο, ο μεταμοντερνισμός συμπεριλαμβάνει αναλύσεις όπως ο “απόλυτος ηθικός υποκειμενισμός” (total moral relativism) και η “διαφοροποιημένη παγκοσμιότητα” (differentiated universalism).

Έχοντας αυτά υπόψη, το άρθρο γενικά αποβλέπει στην κριτική ανάλυση του μεταμοντερνισμού - όσο αυτό είναι δυνατό στον περιορισμένο χώρο ενός άρθρου - από τη σκοπιά μιας Μαρξιστικής - δομικής ανάλυσης και της κριτικής, μη-ντετερμινιστικής, παγκοσμιότητας και εσσηντισμού. Αυτό σημαίνει ότι ο συγγραφέας αποδέχεται την έννοια των κοινωνικών δομών ως αναλυτική αντίδραση σε ατομικιστικές (individualist) και εθελοντιστικές (voluntarist) απόψεις, σύμφωνα με τις οποίες η κοινωνική δράση και διαδικασία μπορεί να θεωρηθεί απλώς το αποτέλεσμα μη-αναγκαστικής (unconstrained) ατομικής δράσης και αλληλεπίδρασης. Η κοινωνική δράση θεωρείται από το συγγραφέα ότι λαμβάνει χώρα μέσα στο πλαίσιο

* Ο συγγραφέας είναι Κοινωνικός Λειτουργός, κάτοχος MA in Social and Community Work Studies του Πανεπιστημίου του Bradford, Βρετανία και διδακτορικός φοιτητής της Κοινωνικής Πολιτικής με κύριο ερευνητικό ενδιαφέρον την κοινωνική ασφάλιση και τις κοινωνικές σχέσεις της μισθωτής εργασίας. Παράλληλα εργάζεται ως Κοινωνικός Λειτουργός στην ιδρυματική περίθαλψη. Ο συγγραφέας θέλει να ευχαριστήσει τους Παναγιώτη Αλτάνη, Γιώτα Βουρνά και Ελένη Μαυρογέννη για τα εποικοδομητικά τους σχόλια σε προηγούμενα προσχέδια του άρθρου αυτού. Οι απόψεις που εκφράζει το άρθρο αποτελούν αποκλειστικά απόψεις του συγγραφέα.

των κοινωνικών σχέσεων και περιορισμών που τίθενται από κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες, συχνά πέρα από τα όρια άμεσης επιρροής των ατόμων. Η πρόταση αυτή δεν αποτελεί αποδοχή απόλυτων, ντετερμινιστικών, φανκτιοναλιστικών - δομικών θεωριών που αποδίδουν στην ατομική δράση δευτερεύουσα σημασία. Αντίθετα, αποδέχεται ότι οι δομές επηρεάζουν, δεν καθορίζουν, δράση και γεγονότα, τα οποία εξαρτώνται από κοινωνικές καταστάσεις, περιστάσεις από την ανθρώπινη δράση (human agency) (για μια λεπτομερή συζήτηση του θέματος δεξ, Sayer and Walker, 1992). Επιπλέον, ο συγγραφέας αποδέχεται μια “παγκοσμιότητα” των θεωριών, με την έννοια ότι μπορούν να είναι “παγκόσμια” αληθείς όχι σε κάθε κοινωνία και διαχρονικά, αλλά “χωρίς όρους” (unconditionally) αληθείς, ανεξάρτητα από τη θέση και τα συμφέροντά του/της εξεταστή/τριας - ερευνητή/τριας (MacLennan, 1996). Για παράδειγμα, οι κοινωνικές σχέσεις του καπιταλισμού υπάρχουν όχι ως αποτέλεσμα της προσωπικής αντίληψης του/της ερευνητή/τριας, αλλά ως το αποτέλεσμα των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών περιστάσεων. Τέλος, ο συγγραφέας αποδέχεται ένα “μειωμένο” εσσηντιαλισμό, σύμφωνα με τον οποίο τα αντικείμενα (με την οντολογική έννοια που συμπεριλαμβάνει και τις κοινωνικές σχέσεις, Sayer, 1992) έχουν “ουσία”, βασικά χαρακτηριστικά και μπορούμε να διακρίνουμε μεταξύ ουσιαστικών (essential) και μη-ουσιαστικών/τυχαίων χαρακτηριστικών. Μια δομική, ντετερμινιστική, παγκόσμια και εσσηντιαλιστική ανάλυση της μισθωτής εργασίας, για παράδειγμα, αποδέχεται ότι η τελευταία αντιπροσωπεύει μια κεντρική κοινωνική σχέση του καπιταλισμού με συγκεκριμένα, βασικά, *sine qua non*, χαρακτηριστικά.

2. Μεταμοντερνισμός και Αποδομοποίηση

Οι μεταμοντέρνες και μεταδομικές αναλύσεις έχουν αποκτήσει σημαντικό ρόλο στη σύγχρονη κοινωνική θεωρία. Σε γενικές γραμμές, κατακρίνουν και “αποδομοποιούν” (deconstruct)² τις δομικές αναλύσεις των κοινωνικών σχέσεων (όρος που πολλές μεταμοντερνικές αναλύσεις δεν αποδέχονται) και τον υπονοούμενο εσσηντιαλισμό και την παγκοσμιότητά τους. Ο μεταμοντερνισμός έχει δεχτεί ισχυρή επιρροή, έμμεσα, από την εργασία του Claude Lévi-Strauss *The Savage Mind* (1966) (παρά του ότι ο Lévi-Strauss ήταν από τους γνωστότερους στρακτουραλιστές γλωσσολόγους), και την κριτική των παγκόσμιων και, σύμφωνα με την ορολογία του, γενικευτικών (totalising) θεωριών και αναλύσεων. Για τον Lévi-Strauss “είναι μάταιο να φτάσουμε στην ιστορική συνείδηση για το αληθινό νόημα των πραγμάτων” (1966: 254), μια και τα πάντα είναι σχετικά και υποκειμενικά και δεν υπάρχει μια και μοναδική ιστορία. Ο Lévi-Strauss έφτασε στο περίφημο συμπέρασμά του γράφοντας για τη Γαλλική Επανάσταση: “όταν κάποιος προτείνει να γράψει μια ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης, οφείλει να γνωρίζει (ή θα έπρεπε να γνωρίζει) ότι δεν μπορεί, ταυτόχρονα και κάτω από τον ίδιο τίτλο, να είναι η ιστορία τόσο του Ιακωβίνου όσο και του αριστοκράτη. *Ex hypothesi*, οι αντίστοιχες γενικεύσεις (totalisations) (η καθεμιά απ’ την οποία είναι αντισυμμετρική με την άλλη) είναι εξίσου αληθινές. Πρέπει επομένως να διαλέξουμε μεταξύ δύο εναλλακτικών γενικεύσεων. Πρέπει να δια-

2. Ο όρος προέρχεται από την πρώτη εργασία του Jacques Derrida και, σύμφωνα με τον Audi (1996: 181-182), αναφέρεται στην απόδειξη ότι μια φιλοσοφική θέση είναι λαθεμένη ή ατελής με τη χρήση εννοιών και αρχών της θέσης αυτής. Η αποδομοποίηση, επομένως, είναι ένα είδος εσωτερικής διαλογικής κριτικής που προσωρινά αποδέχεται τη φιλοσοφική αρχή που κρίνει.

λέξουμε ως βασική μία από τις δύο ή μια τρίτη (γιατί υπάρχει ένας απεριόριστος αριθμός) και να εγκαταλείψουμε την προσπάθεια να βρούμε στην ιστορία μια μοναδική γενίκευση των επιμέρους γενικεύσεων - εναλλακτικά πρέπει να τις αναγνωρίσουμε όλες ως εξίσου αληθινές: αλλά μόνο για να ανακαλύψουμε ότι η Γαλλική Επανάσταση με τον τρόπο που γίνεται γενικά αντιληπτή δεν έλαβε ποτέ χώρα" (Lévi-Strauss, 1966:258).

Ο Lévi-Strauss, επομένως, αντικρούει την αντικειμενικότητα στην ιστορία και υποστηρίζει ότι όλα είναι υποκειμενικά. Η κοινωνική επιστήμη επιλέγει ιστορικά γεγονότα ή κοινωνικά φαινόμενα και απ' αυτά γενικεύει, κατασκευάζει παραδείγματα (paradigms), "αφηγείται" μια ιστορία που μπορεί να είναι τόσο αληθινή όσο οποιαδήποτε άλλη. Η υποκειμενικότητα των θεωριών και των αποφάσεων που παίρνει ο/η ερευνητής/τρια ακυρώνει ισχυρισμούς αντικειμενικότητας και νομιμότητας (legitimation) των παραδειγμάτων (paradigms) στην κοινωνική επιστήμη. Η κριτική της "αφήγησης" μιας "αληθινής ιστορίας" επεξεργάστηκε περαιτέρω από τον Jean-François Lyotard στο έργο του *The Postmodern Condition* (1984) όπου επιχείρησε να αμφισβητήσει ισχυρισμούς "αυταπόδεικτης αλήθειας" ("truism") στην κοινωνική επιστήμη. Ο Lyotard επιχειρηματολογεί ότι, παρόλο που η επιστήμη έχει θέσει τον εαυτό της σε αντίθεση με τις "αφηγήσεις" (narratives), όπως, για παράδειγμα, μη-επιστημονικές εξιστορήσεις και τη μυθολογία, αυτονομιοποιείται «με το να κάνει κατηγορηματικές αναφορές σε κάποια "μεγάλη αφήγηση" (grand narrative)» (1984: xxiii), όπως η ερμηνευτική των νοημάτων, η χειραφέτηση της εργατικής τάξης, η δημιουργία του πλούτου, κ.ο.κ. Ο μοντερνισμός είναι η χρήση μιας ή περισσότερων τέτοιων αφηγήσεων από την επιστήμη με στόχο την αυτονομιοποίησή της. Στο μοντερνισμό, "ο ήρωας της γνώσης" (sic), ο/η κοινωνικός/ή επιστήμονας ή ο/η ερευνητής/τρια, εργάζεται για την επίτευξη ενός ηθικο-πολιτικού στόχου, όπως, για παράδειγμα, την παγκόσμια ειρήνη, που γίνεται αληθινός, αποδεκτός και παγκόσμιος (universal). Σε αντίθεση με το μοντερνισμό και τον στρακτουραλισμό, και "απλοποιώντας στο έπακρο, [ο Lyotard] ορίζει το μεταμοντερνισμό ως τη δυσπιστία προς τις μετα-αφηγήσεις (metanarratives)", δηλαδή, "τη φιλοσοφία της ιστορίας που χρησιμοποιείται για τη νομιμοποίηση της γνώσης" (1984: xxiii).

Η αναλυτική του μεταμοντερνισμού έχει σημαντικές επιπτώσεις για την κοινωνική θεωρία, κυρίως για τις κατευθύνσεις εκείνες που κάνουν αναφορές και βασίζονται στη χρήση όρων όπως η τάξη, το γένος, το φύλο, κ.ο.κ. Ο μεταμοντερνισμός θεωρεί τις Μαρξιστικές και δομικές αναλύσεις, που αποτελούν "την προφανέστερη εκδήλωση της διαλεκτικής του μοντερνισμού" (Thernborn, 1996: 59), ως άκυρες, εφόσον αναφέρονται σε ένα αντικείμενο, την εργατική τάξη, που δεν υπάρχει (Rojek, 1986; Rojek et al., 1988) και που έχει απλώς κατασκευαστεί από μια από τις "μεγάλες αφηγήσεις". Παρόμοια, οι κοινωνικές δομές και σχέσεις θεωρούνται από το μεταμοντερνισμό ως "ψεύτικες εκδηλώσεις που κατόρθωσαν να γίνουν κοινωνικές"³ (Lévi-Strauss, 1966: 254). Κοινωνικά αντικείμενα, κοινωνικές σχέσεις και κοινωνικές θεωρίες αποδομοποιούνται από το μεταμοντερνισμό και οι κοινωνικές θεωρίες κατακρίνονται για τις "μονιστικές φιλοδοξίες τους" ("monist aspirations") να περιγράψουν κοινωνικά γεγονότα ως το αποτέλεσμα κοινωνικής δράσης και κοινωνικής αιτιολογίας και για τη χρήση "έτοιμων" ("always-already") καταστάσεων που αποτυγχάνουν να περιγράψουν την πολυπλοκότητα της ζωής (Rutherford, 1990).

3. («... faulty acts which have "made it" socially»).

Συμπερασματικά, ο μεταμοντερνισμός αρνείται την ύπαρξη μιας “ουσιώδους” ταυτότητας: για παράδειγμα, η ταξική συνείδηση στη Μαρξιστική θεωρία αποτελεί μια αναγωγή/απλούστευση σε επιφανόμενα. Η προσπάθεια να εξηγηθεί ο καπιταλισμός ως το αποτέλεσμα των ταξικών σχέσεων αποτελεί “μονιστική φιλοδοξία”. Κατά τον ίδιο τρόπο, σύγχρονες θεωρητικές προσπάθειες για την ενσωμάτωση του “γένους” και της “φυλής” στις Μαρξιστικές αναλύσεις έχουν αποτύχει, ισχυρίζονται οι μεταμοντερνιστές, λόγω της έμφυτης αδυναμίας τους να επιτρέψουν στις “ταυτότητες” αυτές να αποκτήσουν κεντρικό, αναλυτικό ρόλο. Το “φύλο”, η “φυλή”, η ηλικία, οι ειδικές ανάγκες, η εθνότητα, και ακόμα και οι κώδικες ενδυμασίας, ή οι μουσικές προτιμήσεις, αποτελούν όλα πιθανούς άξονες οργάνωσης και προσδιορισμού ταυτότητας. Η κοινωνία δεν είναι παρά η αλληλεπίδραση, συχνά τυχαία, μεταξύ ατόμων, και η έννοια του “κοινωνικού” γίνεται έννοια “ασυνάρτητη” (discursive), χωρίς πραγματική υπόσταση και σημασία (η έννοια του “ασυνάρτητου” έχει κεντρικό ρόλο στο μεταμοντερνισμό και στην κοινωνική κατασκευή όρων και εννοιών - δες, για παράδειγμα, Lyotard, 1984). Κατά τον ίδιο τρόπο, μια μοναδική, παγκόσμια (universal) ιστορία είναι άκυρη, εφόσον θεσμοθετείται και νομιμοποιείται με την απόρριψη όλων των άλλων, μη συμπεριλαμβανομένων στο “συνολικό”, ιστοριών. Η προσπάθεια να εξηγήσουμε την κοινωνική πραγματικότητα μέσα σε ένα θεωρητικό πλαίσιο, μια “μεγάλη αφήγηση”, που ισχυρίζεται ότι μπορεί να επεξηγήσει τα πάντα, είναι καταδικασμένη σε αποτυχία, εφόσον αποκλείει τόσα όσα εμπεριέχει. Επομένως, ο μεταμοντερνισμός αποδομοποιεί την κεντρική έννοια της κοινωνικής πραγματικότητας και της κοινωνικής θεωρίας.

3. Μια κριτική των μεταμοντερνικών αναλύσεων

Η μεταμοντερνική κριτική του μη-κριτικού και ντετερμινιστικού εσσηντισμού και της παγκοσμιότητας είναι, μερικώς, έγκυρη. Η προσπάθεια να εννοιοποιήσουμε τις κοινωνικές σχέσεις με τρόπο “μονιστικό”, για παράδειγμα, ως ταξικές σχέσεις μόνο, είναι θεωρητικά άκυρη και πολιτικά επικίνδυνη, εφόσον υπαινίσσεται ένα θεωρητικό και πολιτικό ολοκληρωτισμό που αρνείται στις γυναίκες και τις μειονοτικές εθνικές ομάδες, για να αναφέρω μόνο δύο πιθανές κοινωνικές ομάδες, την ύπαρξη άλλων πηγών κοινωνικής καταπίεσης. Για το λόγο αυτό φεμινιστικές αναλύσεις έχουν εκτιμήσει τη συνεισφορά του μεταμοντερνισμού στην αποδομοποίηση παγκόσμιων (universal) ισχυρισμών: “Το παγκόσμιο πέπλο του αφηρημένου, άυλου ατόμου έπεσε για να αποκαλύψει ένα σαφή αντρικό ορισμό του πολίτη και, ακόμα περισσότερο, ένα λευκό, ετεροσεξουαλικό πολίτη” (Lister, 1997: 69). Κατά τον ίδιο τρόπο που έχει εκθέσει τη μερικά κατασκευασμένη παγκοσμιότητα της πολιτικής και κοινωνικής επιστήμης, ο μεταμοντερνισμός έχει κατακρίνει και την ψεύτικη παγκοσμιότητα της κατηγορίας “γυναίκα”, και την περιθωριοποίηση των μαύρων, μειονοτικών εθνικών, gay και ΑΜΕΑ γυναικών. Με τον τρόπο αυτό έχει επικεντρωθεί στην πολυπλοκότητα των (κοινωνικών) πηγών καταπίεσης και έχει περαιτέρω προωθήσει την ανάπτυξη κριτικών αναλύσεων και στοχαστικών στάσεων (reflexivity) στην κοινωνική θεωρία και την κοινωνική έρευνα.

Παρόλ' αυτά, υπάρχουν συγκεκριμένοι λόγοι που επιτρέπουν στο στρακτουραλισμό να αναπτύξει μια αναλυτικά σημαντικότερη μεθοδολογία της κοινωνικής επιστήμης σε σχέση με τις μεταμοντερνικές αναλύσεις. Ο πρώτος λόγος είναι ότι παρά την ύπαρξη πολυποίκιλων διαιρέσεων, δεν μπορούμε να αποδόσουμε ίση σημασία σε καθεμία από αυτές σε σχέση με την κοινωνική πραγματικότητα. Προσωπικές προτιμήσεις

και κώδικες ενδυμασίας, για παράδειγμα, δεν είναι τόσο σημαντικές διαιρέσεις όσο η “φυλή” και το “φύλο” για την κοινωνική αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων, των κοινωνικών διακρίσεων, του ρατσισμού, κτλ.. Όπως ο Sayer (1993) τόσο εύγλωπτα κατέληξε: “Εάν όλες οι αιτίες είναι εξίσου σημαντικές, δεν είναι ξεκάθαρο πώς είναι δυνατό να εξηγήσουμε οτιδήποτε ή πώς μπορούμε να ελπίζουμε πώς μπορούμε να επιτύχουμε οτιδήποτε (να προξενήσουμε κάτι) μέσω της δράσης, αφού αν καμιά αιτία δεν είναι σημαντικότερη από οποιαδήποτε άλλη, το να μη δράσουμε είναι τόσο (αν)αποτελεσματικό όσο το να δράσουμε” (Sayer, 1993: 334). Κατά τον ίδιο τρόπο, όλες οι κοινωνικές ιστορίες δεν είναι εξίσου έγκυρες κι αληθινές, παρά το αντίθετο ισχυρισμό του Lévi-Strauss. Μια ρατσιστική ιστορία της σκλαβιάς, για παράδειγμα, δεν μπορεί, ούτε πρέπει, να είναι τόσο έγκυρη όσο μια αντι-ρατσιστική κριτική. Οι κοινωνικές σχέσεις και η ανάλυσή τους δεν είναι απλώς ζήτημα προσωπικών προτιμήσεων. Μια στρακτουραλιστική ανάλυση μπορεί να βοηθήσει στην αναγνώριση των κοινωνικών σχέσεων που είναι οι σημαντικότερες και κεντρικότερες, οι *sine qua non*, στον καπιταλισμό, στην ανάλυσή τους και την επεξήγησή τους.

Ο δεύτερος λόγος, στενά συνδεδεμένος με τον πρώτο, είναι ότι οι μεταμοντερνικοί ισχυρισμοί ενάντια στην ύπαρξη ενός αντικειμενικού κόσμου και οποιονδήποτε ουσιαστικών κατηγοριοποιήσεων και εννοιών (δες, για παράδειγμα, Bauman, 1992; Derrida, 1978) έχει οδηγήσει στο φόβο ενός “απόλυτου ηθικού υποκειμενισμού” (total moral relativism) ή μιας εξτρεμιστικής σχετικότητας (extreme particularism), όπως μερικοί μεταμοντερνιστές έχουν παραδεχτεί (δες, για παράδειγμα, Heller and Féber, 1988; Taylor, 1998). Εάν αποδεχτούμε τον “απόλυτο ηθικό υποκειμενισμό”, τότε ο φασισμός, η γενοκτονία και οι εθνικές εκκαθαρίσεις γίνονται απλώς ζήτημα προτιμήσεως ή απλώς μια ακόμα ιστορία. (Η ακαδημαϊκή συζήτηση για τα αίτια του φασισμού και του ολοκληρωτισμού και της σχέσης τους με το μοντερνισμό έχει πάρει μεγάλη έκταση και είναι πέρα από τα όρια του άρθρου αυτού. Εν συντομία, ο ολοκληρωτισμός, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του Ναζισμού και του Σταλινισμού, έχει θεωρητικοποιηθεί από το μεταμοντερνισμό ως η φυσική και λογική κατάληξη των φιλοσοφικών και πολιτικών αρχών του Διαφωτισμού και άρα του μοντερνισμού. Απ’ την άλλη, ο μοντερνισμός αντιλαμβάνεται το Ναζισμό και το Σταλινισμό ως την έσχατη άρνηση του μοντερνισμού και των αρχών του Διαφωτισμού. Για μια συζήτηση του θέματος δες Pellicani, 1998 και Delfini and Piccone, 1998). Παρά τις κατηγορηματικές αναφορές στον απόλυτο υποκειμενισμό, κάποιοι μεταμοντερνιστές έχουν αποδεχτεί την ανάγκη για “*minima moralia*”, δηλαδή, “την εξαγωγή από ηθικές συνομιλίες (moral discourses), στον πληθυντικό, κεντρικών ηθικών αρχών δημοκρατικής πολιτικής” (Heller and Féber, 1988: 9-10). Παρόλ’ αυτά, το πρόβλημα της “εξτρεμιστικής σχετικότητας” παραμένει άλυτο. Στο άκρο της, η αποδομοποίηση καταλήγει “σε ένα διασπασμένο εαυτό που φαίνεται να αψηφά οποιαδήποτε κατάληξη, ασύλληπτος και πάντα μεταβατικός, μόνιμα εμπλεγμένος στον “ατέλειωτο χορό της διαφορετικότητας” του Derrida. Το μόνο που φαίνεται να έχει απομείνει είναι ο ισχυρισμός της σχετικότητας της βασισμένης στη πιο μεταβατική, αποσπασματική άποψη της εμπειρίας, που, αν αποδεχτούμε τη ρευστότητα των μεταμοντερνικών κοινωνικών σχέσεων, φαίνεται να αφήνει το “μη-αναγνωρίσιμο πια αντικείμενο” έρμαιο στη θάλασσα της διαφοράς” (Taylor, 1998: 335).

Παρόμοιες ερωτήσεις τίθενται σε σχέση με τη διαφορετικότητα και τη διάσπαση. Όπως η Lister θέτει το ζήτημα από μια φεμινιστική άποψη, «αν η έννοια “γυναίκα” απλώς αποδομοποιείται και εγκαταλείπεται σε κομμάτια, δεν απομένει γυναίκα για να γίνει πολίτης» (1997: 77). Ενώ η πολιτική της διαφορετικότητας

είναι σημαντική, η ατελείωτη αποδομοποίηση μπορεί να καταλήξει στο σημείο όπου δεν έχουν απομείνει πια κατηγορίες με νόημα, ή στο σημείο όπου τα άτομα δεν μπορούν να ξεπεράσουν τη διαφορετικότητά τους και να κινηθούν πέρα από ειδικά και ατομικιστικά συμφέροντα προς την αλληλεγγύη (Williams, 1996). Τόσο μεταμοντερνιστές που αρνούνται την απόλυτη σχετικότητα (anti-particularist postmodernists), όπως ο Mann (1998) και ο Taylor (1998), όσο και φεμινίστριες που αποδέχονται μερικά την αποδομοποίηση παγκόσμιων (universal) αρχών, όπως η Lister (1997) κι η Williams (1997), έχουν προσπαθήσει να συνδυάσουν τις κοινωνικές σχέσεις με την αποδομοποίηση και τη διαφορετικότητα. Ένα από τα αποτελέσματα των προσπαθειών αυτών είναι η “διαφοροποιημένη παγκοσμιότητα”, που αποβλέπει στο συνδυασμό της παγκοσμιότητας και της σχετικότητας και την αποδοχή της διαφορετικότητας και των κοινωνικών διαιρέσεων όχι ως το αποτέλεσμα τυχαίων κι ασύνδετων ανισοτήτων, αλλά ως το αποτέλεσμα της αλληλεξάρτησής τους και της σχέσης τους με τις κοινωνικές σχέσεις δύναμης που τις έχουν μορφοποιήσει (Lister, 1997).

Ο τρίτος λόγος που επιτρέπει στις δομικές και Μαρξιστικές θεωρίες να αναπτύξουν πιο ολοκληρωμένες μεθοδολογίες είναι ότι ο μεταμοντερνισμός, με την αποδομοποίηση του στρακτουραλισμού, του εσσηντιαλισμού και της μη-ντετερμινιστικής παγκοσμιότητας, έχει προκαλέσει μια σημαντική εσωτερική αντίφαση. Ο μεταμοντερνισμός αντιφάσκει με το να υπαινίσσεται ηθικές και παγκόσμιες αξίες απ’ τη μια, και να αποδομοποιεί και να αρνείται την ύπαρξη κοινωνικών σχέσεων, αξιών κι ακόμα και εννοιών, από την άλλη. Πολλοί μεταμοντερνιστές απλώς υποκαθιστούν έννοιες του στρακτουραλισμού, όπως “τάξη”, “φύλο”, “ισότητα”, με άλλες έννοιες, όπως “πολίτης”, και “δημοκρατία”. Ο μεταμοντερνισμός αποδομοποιεί τις “μεγάλες αφηγήσεις” του σοσιαλισμού, της κοινωνικής προόδου, της χειραφέτησης, κτλ., και ταυτόχρονα αναφέρεται σε όρους όπως “αληθινή δημοκρατία”, “ελευθερία”, και ακόμα “δόξα”, “εμπιστοσύνη”, “αυτοπεποίθηση” και “αναγνώριση” (δες, για παράδειγμα, Heller and Fehér, 1988; Mercer, 1990). Οι έννοιες αυτές γίνονται όμως προβληματικές όταν στα πάντα έχει αποδοθεί μια έννοια σχετικότητας που υποθάλλει συνεχείς αξίες. Ο μεταμοντερνισμός ισχυρίζεται ότι η (κοινωνική) πραγματικότητα είναι πολύ περίπλοκη για να μπορέσει να συλληφθεί και να εξηγηθεί. Πώς μπορούμε τότε να λάβουμε υπόψη όλες τις πιθανές διαφορετικές ταυτότητες και να καταλήξουμε σε μια minimum πλατφόρμα που τις συμπεριλαμβάνει όλες; Επιπλέον, με ποιο τρόπο μπορούμε να διευκολύνουμε όλα τα ανταγωνιστικά συμφέροντα αμέτρητων διαφορετικών ομάδων, δημιουργημένων γύρω από όλους τους πιθανούς και ισάξιους άξονες ταυτότητας του μεταμοντερνισμού, χωρίς να αποφασίσουμε για την προτεραιότητα κάποιων, ειδικά όταν η συναινετική πολιτική και σοσιαλδημοκρατία απορρίπτονται ως απολυταρχικές (Mercer, 1990);

Ο μεταμοντερνισμός δεν απαντά στο ερώτημα. Με αυτό τον τρόπο γίνεται ιδεαλιστικός και αντιφατικός όταν υποστηρίζει ότι “οι πολίτες πρέπει να είναι ελεύθεροι και ίσοι στον καθορισμό των όρων της προσωπικής τους ζωής, στη διανομή ίσων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, στο βαθμό που δεν χρησιμοποιούν την ελευθερία τους για να αρνηθούν τα δικαιώματα και τις απαιτήσεις άλλων” (Weeks, 1990: 98). Ο μεταμοντερνισμός αποτυγχάνει να δώσει ξεκάθαρες λύσεις ή έστω προτάσεις του πώς μπορούμε να διευκολύνουμε την αποδοχή όλων των ανταγωνιστικών συμφερόντων στην κοινωνία. Το να υποστηρίξουμε απλώς ότι ο στόχος μας πρέπει να είναι η αληθινή δημοκρατία είναι ασαφές και, κατά παράδοξο για το μεταμοντερνισμό τρόπο, σύμφωνο με τις αρχές του εσσηντιαλισμού, γιατί αποδέχεται μια ουσιώδη, βασική αρχή που καθοδηγεί (ή θα έπρεπε να καθοδηγεί) την κοινωνική δράση και την κοινωνική θεωρία. Η μεταμοντερ-

νική ορολογία γίνεται επομένως όχι μόνο λιγότερο ακριβής, αλλά επίσης η αναλυτική και επεξηγηματική της ικανότητα λιγότερο ικανοποιητική και αντιφατική (McLennan, 1996). Με το να υποσκάψει τις αρχές της παγκοσμιότητας και του εσσεντιαλισμού, ο μεταμοντερνισμός έχει υποσκάψει την ίδια του τη δυνατότητα να έχει μια κάποια συνοχή και συνέπεια του τι θεωρεί κεντρικό και σημαντικό, του ποια είναι η ουσία του καπιταλισμού ή της κοινωνικής πραγματικότητας, να εξηγήσει κοινωνικά γεγονότα και να επιβάλλει έναν έστω περιορισμένο ηθικό κώδικα (Malik, 1996; McLennan, 1995a, 1996).

Γιατί, αν δεν μπορούμε να αποδεχτούμε το σκοπό της ανθρώπινης χειραφέτησης και της παγκόσμιας ειρήνης, γιατί και κάτω από ποιες συνθήκες μπορούμε να αποδεχτούμε τις έννοιες της ελευθερίας, της δημοκρατίας και της πολιτικοποίησης (citizenship); Το συμπέρασμα είναι ότι εξαιτίας αυτών των μειονεκτημάτων του μεταμοντερνισμού, η κοινωνική επιστήμη χρειάζεται σήμερα τις “μεγάλες αφηγήσεις” όσο ποτέ (Sayer, 1993). Η πρόκληση είναι να τις αναπτύξουμε με τρόπο που να συνθέτει τη διαφορετικότητα και την άποψη των πολλών με τρόπο δημοκρατικό και κριτικό (McLennan, 1995(a), (b); Evans, 1997; Sayer, 1997).

4. Συμπεράσματα

Το άρθρο αυτό προσπάθησε να παρουσιάσει σύντομα μια Μαρξιστική, δομική, μη-ντετερμινιστική κριτική των αρχών του μεταμοντερνισμού. Ο στόχος δεν είναι εύκολος μια κι ο μεταμοντερνισμός ασκεί κριτική σε όλες τις φιλοσοφικές αρχές των σύγχρονων κοινωνικών θεωριών, συμπεριλαμβανομένων της οντολογίας, της επιστημολογίας, του εσσεντιαλισμού και της παγκοσμιότητας. Γι' αυτό το λόγο, το άρθρο επικεντρώθηκε στα βασικότερα σημεία του μεταμοντερνισμού και της κριτικής του. Ο μεταμοντερνισμός στοχεύει στην αποδομοποίηση των κοινωνικών σχέσεων και υποστηρίζει ότι όλες οι έννοιες, σημασίες και σχέσεις είναι τυχαίες και κοινωνικά κατασκευασμένες σε νοητικό επίπεδο. Φυσικά, όλες οι μεταμοντερνικές θεωρίες και αναλύσεις δεν είναι εξίσου απόλυτες στην αποδοχή της σχετικότητας και της κοινωνικής κατασκευής. Στο ένα άκρο βρίσκεται η “απόλυτη ηθική σχετικότητα” και στο άλλο η “διαφοροποιημένη παγκοσμιότητα” που προσπαθεί να θεωρητικοποιήσει κοινωνικά φαινόμενα ως το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών σχέσεων και της κατανομής δύναμης.

Η κριτική του μεταμοντερνισμού επικεντρώθηκε σε τρία βασικά σημεία (χωρίς να επιχειρηματολογεί ότι αυτά πρέπει να είναι και τα μοναδικά σημεία κριτικής) και στις επιπτώσεις τους στην κοινωνική θεωρία. Πρώτο, ο μεταμοντερνισμός, με την εξίσωση όλων των πιθανών αξόνων δημιουργίας κοινωνικής ταυτότητας, έχει καταλήξει στην αδυναμία να ιεραρχήσει και να αξιολογήσει τις αιτίες της κοινωνικής καταπίεσης και ανισότητας και έχει υποσκάψει τη δυνατότητα κοινωνικής οργάνωσης και δράσης. Δεύτερο, ο μεταμοντερνισμός έχει δημιουργήσει τη δυνατότητα ενός “απόλυτου ηθικού υποκειμενισμού” και μιας “εξτρεμιστικής σχετικότητας”. Με τον τρόπο αυτό καταλήγει είτε στην αποδοχή του ολοκληρωτισμού ως “απλώς μιας ακόμα ιστορίας” είτε στην αποδομοποίηση οποιασδήποτε ουσιαστικής και αναλυτικής κοινωνικής κατηγοριοποίησης. Τρίτο, ο μεταμοντερνισμός έχει δημιουργήσει εσωτερικές αντιφάσεις με το να αποδομοποιεί τις φιλοσοφικές αρχές του μοντερνισμού, όπως ο εσσεντιαλισμός από τη μια, και με το να αποδέχεται την ανάγκη ανάπτυξης δημοκρατικών αρχών και *minima moralia*, που υπονοούν τον εσσεντιαλισμό, από την άλλη. Το συμπέρασμα είναι ότι σήμερα όσο ποτέ, δομικές, Μαρξιστικές, μη-ντετερμινιστικές αναλύσεις είναι χρήσιμες και αναγκαίες για την αναλυτική και επεξηγηματική τους ικανότητα στην κοινωνική επιστήμη.

Βιβλιογραφία

- Audi, G. (ed) (1996) "The Cambridge Dictionary of Philosophy" *Cambridge University Press*, Cambridge.
- Bauman, Z. (1992) "Intimations of Postmodernity" *Routledge*, New York.
- Delfini, A. and Piccone, P. (1998) "Modernity, Libertarianism and Critical Theory: Reply to Pellicani" *Telos* 30(2), pp. 23-46.
- Derrida, J. (1978) "Writting and Difference" *Chigago University Press*, Chigago.
- Evans, D. (1997) "Michel Maffesoli's Sociology of Modernity and Postmodernity: An Introduction and Critical Assessment" *Sociological Review* 45(2), pp. 220-243.
- Heller, A. and Fehér, F. (1988) "The Postmodern Political Condition" *Polity Press*, Cambridge.
- Lévi-Strauss, C. (1966) "The Savage Mind" *Weidenfeld and Nicolson*, London.
- Lister, R. (1997) "Citizenship: Feminist Perspectives" *Macmillan*, London.
- Lyotard, J.F. (1984) "The Postmodern Condition: A Report on Knowledge" *Manchester University Press*, Manchester.
- MacLennan, G. (1995a) "Feminism, Epistimology and Postmodernism: Reflections on Current Ambivalence" *Sociology* 29(2), pp. 391-409.
- MacLennan, G. (1995b) "After Postmodernism - Back to Sociological Theory?" *Sociology* 29(1), pp. 117-132.
- MacLennan, G. (1996) «Post-Marxism and the "Four Sins" of Modernist Theorising» *New Left Review* No. 218, pp. 53-74.
- Malik, K. (1996) "Universalism and Difference: Race and the Postmodernist" *Race and Class* 37(3), pp. 1-17.
- Mann, K. (1998) "Lamppost Modernism: Traditional and Critical Social Policy" *Critical Social Policy* 18(1), pp. 77-102.
- Mercer, K. (1990) "Welcome to the Jungle: Identity and Diversity in Postmodernist Politics in Rutherford, J. (ed) *Identity. Community, Culture, Difference*" *Lawrence and Wishart*, London.
- Pellicani, L. (1998) "Modernity and Totalitarianism" *Telos* 30(2), pp. 3-22.
- Rojek, C. (1986) «The "Subject" in Social Work» *British Journal of Social Work* 16(1), pp. 65-78.
- Rojek, C. et. al. (1988) "Social Work and Received Ideas" *Routledge*, London.
- Rutherford, J. (ed) (1990) "Identity. Community, Culture, Difference" *Lawrence and Wishart*, London.
- Sayer, A. (1992) "Method in Social Science. A Realist Approach" *Routledge*, London (second edition).

- Sayer, A. (1993) "Postmodernist Thought in Geography: A Realist View" *Antipode* 25(4), pp. 320-344.
- Sayer, A. (1997) "Essentialism, Social Constructionism, and beyond" *Sociological Review* 45(3), pp. 453-487.
- Sayer, A. and Walker, P. (1992) "The New Social Economy: Reworking the Division of Labour" *Blackwell*, Cambridge.
- Taylor, D. (1998) "Social Identity and Social Policy: Engagements with Postmodern Theory" *Journal of Social Policy* 27(3), pp. 329-350.
- Taylor-Gooby, P. (1997) "In Defence of Second-best Theory: State, Class and Capital in Social Policy" *Journal of Social Policy* 26(2), pp. 171-192.
- Therborn, G. (1996) "Dialectics of Modernity: On Critical Theory and the Legacy of the Twentieth - Century Marxism" *New Left Review* No. 215, pp. 59-81.
- Weeks, J. (1990) "The Value of Difference in Rutherford, J. (ed) *Identity. Community, Culture, Difference*" *Lawrence and Wishart*, London.
- Williams, F. (1996) "Postmodernism, Feminism and the Question of Difference in Parton, N. (ed) *Social Theory, Social Change and Social Work*" *Routledge*, London.
- Williams, F. (1997) "New Approaches to Thinking about Poverty and Social Exclusion" *unpublished conference paper*.